

«ԻՆՏԵՐԱԿՏԻՎ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ»
ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ
ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ
ԴԱՍԸՆԹԱՑ 2022

ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

ԹԵՄԱ

ԲԱՌԱԶԵՎԱՑԻՆ,

ԲԱՌԱԳՈՐԾԱԿԱՆ, ԿԱՊԱԿՑԱԿԱՆ ՄԽԱԼՆԵՐԸ ԵՎ

ԴՐԱՆՑ ՈՒՍՈՒՑՈՒՄԸ

ԱՌԱՐԿԱ

Հայոց լեզու և գրականություն

ՀԵՂԻՆԱԿ

Անի Անտոնյան

ՄԱՐԶ

Արմավիր

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

<<Արտիմետի միջնակարգ դպրոց>>--ՊՈԱԿ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ժամանակակից գրական հայերենի լեզվական կառուցվածքի տարբեր մակարդակներում գործառում են զգալի քանակով տարբերակային ձևեր, որոնց քննությունն անհրաժեշտ է լեզվի նորմավորման ընթացքի դիտարկման, նոր ձևավորվող օրինաչափությունների բացահայտման և առհասարակ լեզվի զարգացման միտումների դիտարկման տեսանկյունից: Բառագործածության սխալների ուսուցումը դպրոցում կարևորվում է, քանի սովորողներին սխալները ցույց տալն ու բացատրելը նրանց զերծ կպահի խոսքում նմանօրինակ սխալներ անելուց:

Մասնագիտական գրականության մեջ ձևաբանական նորմ հասկացությունը սահմանվում է հետևյալ կերպ . Ձևաբանական նորմը հասարակության կողմից ընդունելություն գտած, բոլորի համար պարտադիր ճանաչված քերականական կարգերի, քերականական իմաստների և նրանց ձևակազմիչ միջոցների համակարգը կարգավորող, օրինակարգավորող կանոնների ամբողջությունն է՝ պատմականորեն, տրամաբանական գործոններով, ավանդությամբ, ճշտությամբ և բարեհնչությամբ ամրապնդված:Սովորաբար ձևաբանության մեջ նորմավորման էությունը կանոնների միօրինակության մեջ է, նպատակը՝ միակերպության ձգտումը»¹: Չնայած նշված հանգամանքին՝ հաճախ առաջանում են քերականական շեղումներ կամ սխալներ:

Ի տարբերություն բառապաշարային և շարահյուսական իրողությունների՝ ձևաբանական կարգերի ոճական հնարավորություններն ավելի սահմանափակ են՝ պայմանավորված գրական լեզվի նորմայի պահանջներով: Ձևաբանական մակարդակում արտահայտչականությունը հիմնականում ստեղծվում է տարբեր խոսքի մասերի միջոցով, որոնցից ամենաարդյունավետը, ինչպես նկատում է Ռ. Մկրտչյանը, ձևաբանական միավորների իրավիճակային կիրառություններն են: Նման դեպքերում,– գրում է լեզվաբանը,– մեծ մասամբ, կատարվում է տվյալ խոսքի մասին բնորոշ արժույթային կապերի խախտում, որը և հնարավորություն է տալիս խոսողին արտահայտել իր հույզերը և վերաբերմունքը»²: Ասել է թե՛ ձևաբանական իրականությունը ձեռք է բերում ոչ սովորական կիրառություն՝ միաժամանակ ստանալով ոճական արժեք:

¹ **Աղաջանյան Չ.**, Ձևաբանական նորմ և խոսքի մշակույթի հիմունքներ, Ե., 2007, էջ 42–43:

² **Մկրտչյան Ռ.**, Ժամանակակից հայոց լեզվի ձևաբանական ոճաբանություն, Ե., 1992, էջ 55:

Լեզուն քարացած կանոնների ամբողջություն չէ: Լեզվում զուգաձևությունների առկայությունը առաջ է բերում նորմավորման, զուգաձևերի համապատասխան գնահատության անհրաժեշտություն, և այդ նպատակով կատարված հատուկ, նպատակադիր ուսումնասիրությունները լեզվի մշակույթի համար ունեն առաջնահերթ նշանակություն³: Ոչ բոլոր զուգաձևություններն են դիտարկվում լեզվական նորմայի սահմաններում և նպաստում գրական լեզվի անարգել զարգացմանը: Նկատի ունենալով, որ լեզվի քերականությունը զարգանում է իր ներքին օրենքներով, զուգաձևությունների առումով պետք է կանոնարկման ենթարկել քերականությունը՝ պետք է թույլ չտալ այնպիսի ձևերի գործածությունը, որոնք խորթ են հայերենի քերականական կառուցվածքին, անհարիր են համաժողովրդական լեզվական մտածողությանը, շփոթում ու խեղաթյուրում են հայոց լեզվի ներքին օրենքները և խանգարում նրա զարգացմանը⁴:

³**Ղարագուլյան Թ.**, Լեզվական տարբերակները և դրանց գնահատումը //«Լրաբեր հասարակական գիտությունների, Երևան, 1980, N 7, էջ 38:

⁴ Տերմինաբանական և ուղղագրական տեղեկատու, Երևան, 2006, 115, էջ 22:

Ձևաբանական նորմով սահմանված օրինաչափություններից շեղումներ, անընդունելի և սխալ կիրարկություններ են ի հայտ գալիս հատկապես գոյականի թվի, հոլովի, առկայացման քերականական կարգերում:

Բառագործածության և քերականական, կապակցական սխալները ուսուցանելիս նախ պիտի ցույց տալ սխալը, այնուհետև ներկայացնել լեզվական նորման: Հնարավոր է նաև ընտրել համեմատության և հակադրման մեթոդներ՝ սխալ տարբերակին զուգահեռ ներկայացնելով ճիշտ տարբերակը:

Հոգնակի թվի կազմության և՛ հնչյունական–հնչյունափոխական, և՛ քերականական–ձևաբանական սխալ է առկա հետևյալ օրինակում՝ *«Կովկասի բոլոր ժողովրդներին՝ խաղաղություն, աշխարհի բոլոր ժողովրդներին՝ ժողովրդավարություն»*: Ու ձայնավորի հնչյունափոխությունն ընդունելի է տվյալ բառի հոլովման ժամանակ (ժողովրդի, ժողովրդից և այլն), բայց ոչ հոգնակիակազմության դեպքում: Այստեղ պետք է հնչեր *ժողովուրդներին* ճիշտ բառաձևը:

Հետևյալ օրինակը վերաբերում է գրաբարում և ձայնորդով վերջացող գոյականի հոգնակի թվի կազմությանը՝ *«Մարգում մնացած երիտասարդներին կարելի է հաշվել մատերի վրա»*: Անշուշտ, պետք էր վերականգնել և բաղաձայնը և հոգնակին կազմել *մատներ* ձևով, հմմտ.՝ *մատների վրա*: Կամ՝ *ոտների* խոսակցական բառաձևի փոխարեն պետք է գործածվի ոտքերի բառը:

Երբեմն անհոգնական գոյականները հանդես են գալիս հոգնակի թվով, ինչը ևս ձևաբանական նորմից շեղում է, ինչպես՝ «Ռուբիկոնը կներկայացնի «Գոհարի» հետագա գործունեությունների մասին: *Գործունեություն* բառն անհոգնական գոյական է, այստեղ պետք է հանդես գար միայն եզակի ձևով:

Այ՛լե (ե) հնչյունափոխությունը բարբառներին, ժողովրդական խոսքին բնորոշ իրողություն է, օրինակ՝ *«- Դրան էլ ուրիշ ճար չկա,- ձեն տվին էս ու են կողմից»*:

Հայտնի է, որ հայերենում գոյականի հոլովման համակարգում կարող են ի հայտ գալ զուգաձևություններ և բազմաձևություններ: Հոլովական համակարգում զուգահեռ ձևերը և

լեզվական նորմից կատարված շեղումները հիմնականում հետևանք են խոսակցական լեզվի ազդեցության, նաև տարբեր հոլովումների փոխադարձ ներթափանցման, նմանակության, մասամբ էլ բարբառների անմիջական ազդեցությամբ են պայմանավորված:

Հոլովական օրինաչափական ձևերից շեղումներ կատարվում են նաև այն պատճառով, որ տարբեր հոլովումների պատկանող բառերի միջև որոշակի հատկանշային տարբերություններ չենք կարող ներկայացնել. տարբերություններ, որոնցով առաջնորդվելիս որոշվի տվյալ բառի հոլովումը⁵:

Հոլովական համակարգի ընդունված նորմերից շեղումները բազմազան են: Հմմտ. «*Մարդիկ հաճույքով դիտում են ամեն մի շարժման*»: Շարժում բառը՝ որպես իրանիշ գոյական, հայցական հոլովում պետք է լինի ուղղականաձև. դիտել շարժումը: «Պապու մասին պատմում է... » : Պապ բառը ենթարկվում է ի ընդհանրական հոլովման՝ պապի, պապի(ն), պապից և այլն: Գրական հայերենում տվյալ բառը ի//ու հոլովական գուգաձևություն չունի: Խոսակցական ոճին է բնորոշ պապի բառը, որից էլ պապու, պապուց (խսկց.) ձևերը:

Որակական ածականները ցույց են տալիս առարկայի ինքնին ունեցած հատկանիշ: Նրանց մեծ մասն ունի համեմատության աստիճաններ: Հարաբերական ածականներն առարկայի հատկանիշն արտահայտում են մեկ ուրիշ առարկայի հարաբերությամբ, նրա միջոցով և չունեն համեմատության աստիճաններ:

Օրինակ՝ «Ֆրանսիա տեղափոխվելը շատ ճակատագրական կարևորության որոշում էր նրա համար»: «**Ճակատագրական**» ածականը չունի համեմատության աստիճաններ, չի կարող գործածվել *սաստիկ, չափազանց շատ, խիստ, շատ-շատ* և չափի ու աստիճանի իմաստ ունեցող այլ բառերի հետ:

Դիտարկենք «ահավոր շատ սխալ», «շատ հնագույն փողոց» կապակցությունները: Պետք է լինե՞ր՝ **չափազանց՝ սաստիկ շատ**: «Շատ» բառի և -գույն ածանցի համատեղ կիրառությունն անընդունելի է: Պետք է լինե՞ր կա՛մ շատ **հին**, կա՛մ **հնագույն**: Բացարձակ գերադրական աստիճանի վրա ամենա– նախաձանցի սխալ հավելման և կրկնակի գերադրության օրինակ է

⁵ Աղաջանյան Չ. , Ձևաբանական նորմ և խոսքի մշակույթի հարցեր, էջ 144:

առկա «Ամենալավագույն ցանկություններով բարեմաղթում եմ նորանոր հաջողություններե (հեռուստ.) նախադասության մեջ⁶:

Հմմտ. նաև ածականի կազմությանն առնչվող հետևյալ սխալը՝ «նեապոլիտանական երգեր»: Ռուսերենի օրինակով կազմված և գրական հայերենում ածականական մերժելի բաղադրություն է առկա այստեղ: Պետք է լիներ՝ նեապոլյան:

Եթերում սակավադեպ չեն նաև թվականների գործածության սխալները: Հմմտ. «Այսինքն՝ Մինսկի խումբը փոփոխությունների կենթարկվի, կհամալրվի, և այն առաջարկությունները, որոնք արվել են տաս տարիների ընթացքում, նույնպես կփոխվեն»: Պետք է լիներ՝ «Այսինքն՝ Մինսկի խումբը փոփոխությունների կենթարկվի, կհամալրվի, և այն առաջարկությունները, որոնք արվել են տասը տարվա ընթացքում, նույնպես կփոխվեն»:

Հի(ց)ուն արտասանությունը սխալ է, ճիշտը հիսուն ձևն է: Վաթսունի և ութսունի թ-ն արտասանում են ց՝ վա(ց)ուն, ու(ց)ուն, որը նույնպես սխալ է, պետք է արտասանել վաթսուն, ութսուն: Հարյուրի արտասանության ժամանակ պետք է -ր -ից հետո հնչի -յ-ն, ինչը շատ հաղորդավարներ սղում են՝ հինգ հարուր , հարուր տոկոս, երեք հարուր հազար, հազար ինը հարուր տասնութ- երեք հարյուր հազար, հազար ինը հարյուր տասնութ⁷:

Դասական թվականները (-երորդ վերջածանցը ավելանալու դեպքում) արտասանում ենք քսան(ե)րկու(ե)րորդ, երեսուն(ե)ր(ե)քրորդ, յոթ(ե)րորդ: Դասական թվականների հետ արտասանական խախտումներ հաճախակի են հանդիպում՝ քառասունչորս(յե)րորդ), քառասուն(յե)րեք(յե)րորդ, ոչ թե հարուրական, այլ հարյուրական և այլն:

Ունենք **տասը** թվականը, որի **տաս** ձևը խոսակցական ոճին է պատկանում, գրական նորմի մակարդակում գործածվում են **տասը** (բաղաձայնով սկսվող բառերի հետ) և **տասն** (ձայնավորով սկսվող բառերի հետ) ձևերը, հմմտ. տասը գիրք, տասն արդուկ: Սխալ է՝ *տաս մարդ –տասը մարդ*: Սխալ են՝ *վեցը տարվա ընթացքում, ութը ամսվա կտրվածքով– վեց տարվա, ութ ամսվա*:

Կենդանի խոսքում «հատկապես դերանվանական շեղումներն են մտքի աղարտման պատճառ դառնում, աննպատակ ու ավելորդ կրկնաբանություններն են ծանրաբեռնում խոսքը,

⁶ **Բաղիկյան Խ.**, Ճիշտ խոսենք հայերեն, (լեզվական նորմա): Հայերենում հաճախ գործածվող օտար բառերի բացատրական բառարան, Ե., 2012, էջ 65:

⁷ **Ավետիսյան Յու.**, Տեղաշարժեր արդի գրական հայերենում, Ե., 2011, էջ 10–11:

սխալ դերանվանագործածություններն ու ոճական անճշտություններն են աղավաղում լեզուն, ուստի և դերանուններից յուրաքանչյուրի տեղին օգտագործումը, նրբանկատ ընտրությունը, մայրենի լեզվի դերանվանական համակարգի կանոնակարգով առաջնորդվելը ճիշտ խոսելու լավագույն միջոցներից են»⁸:

Ինքը դերանվան սեռականն է՝ եզակի թ.՝ իր, հոգնակի թ.՝ իրենց, տրականի ձևերն են՝ եզակի թ.՝ իրեն, հոգնակի թ.՝ իրենց: Հմմտ. հետևյալ սխալ գործածությունը. Իրա էմոցիաները-իր հույզերը: Ուշագրավ է Խ. Բաղիկյանի այն դիտարկումը, որ «գրեթե միշտ ռադիո և հեռուստատեսային հաղորդումների ժամանակ կարելի է լսել այսպիսի նախադասություններ՝ «Դու քո սխալ կարծիքդ ես պնդում, ես իմ ճիշտ տեսակետս եմ արտահայտում»: Ակնհայտ է, որ իմ-ի և ս-ի, քո-ի և դ-ի համատեղ գործածությունը նույնպես գրական լեզվի նորմայի խախտում է (ոչ թե իմ գիրքս, քո գիրքդ, այլ գիրքս կամ իմ գիրքը և գիրքդ կամ քո գիրքը)»⁹:

Հաճախ *բանն այն է* կապակցության փոխարեն գործ են ածում *բանը նրանումն է* արտահայտությունը, որը գրական լեզվի նորմայի սահմաններում հարազատ չէ մեր ժողովրդի լեզվամտածողությանը, այն օտարաբան կառույց է և ուղղակիորեն ռուսերենի *«Ученый знает»* բառակապակցության անմիջական, ուղղակի պատճենումն է: Երբեմն այդ կապակցությունն ավելանում է նաև *կայանում է*, որով նշված արտահայտությունն առավել ևս դառնում է օտարաբան և մերժելի: Սա պարզապես լեզվական անհարկի ավելորդություն է, քերականական օտարաբանություն՝ *բանը կայանում է նրանում* (փոխանակ՝ *բանն այն է*)¹⁰:

Նման պատճառաբանությամբ հանձնարարելի չէ նաև «*բանն ինչումն է*» կապակցության մեջ «ինչ» դերանվան ներգոյականի գործածությունը, առավել ևս՝ նրան համապատասխան «*բանը նրանումն է*» կապակցությունը, որը ցավոք շատ է տարածված ոչ միայն բանավոր, խոսակցական լեզվում, այլև գրական լեզվի տարբեր ոլորտներում: Ոճական երանգավորման առումով համեմատաբար չեզոք են փոխադարձ դերանունները, որոնք կարող են հանդես գալ զուգահեռ ձևերով, տարբերակվել կիրառության համապատասխան ոլորտներով: Այսպես՝ *իրար, մեկմեկու* ձևերը ավելի գործածական են խոսակցական լեզվում, իսկ *միմյանց, մեկմեկի* ձևերը ավելի գրքային են ու գրական:

⁸ Աղաջանյան Չ. Խ., նշվ. աշխ., էջ 387:

⁹ Բաղիկյան Խ., նշվ. աշխ., էջ 69:

¹⁰ Եզեկյան Լ., Հայոց լեզվի ոճագիտություն, Ե., 2003, էջ 284-285:

Լեզվական նորմայի փոփոխություններից առավել նկատելի են խոնարհման համակարգի քերականական սխալները: Այդ փոփոխություններն հիմնականում արտահայտվում են քերականական որոշ հնացած ձևերի վերացմամբ, նորերի առաջացմամբ, զուգահեռ ձևերի վերացմամբ կամ նրանցից մեկի արմատացմամբ: Լեզուն, ձգտնելով հասնել միօրինականացման, հնարավոր սահմաններում հրաժարվում է զուգահեռ ձևերից՝ ընտրելով հատկապես այն ձևերը, որոնք համապատասխանում են լեզվի զարգացման տվյալ շրջանի միտումներին: Ըստ Գ. Ջահուկյանի՝ զուգաձև տարբերակներից մեկը կապված է լեզվի մեջ գործող նվազագույն ճիգի և դրան զուգահեռ՝ ավելցուկայնությունից խուսափելու միտման հետ: Երբ լեզվի մեջ միևնույն իմաստն արտահայտվում է մեկից ավելի միջոցներով, ապա առաջանում է դրանցից մեկը ըստ հնարավորին վերացնելու միտումը¹¹:

Հրամայական եղանակի եզակիի ձևերը կազմվում են ԻԳ, Ա, ՈԻ վերջավորություններով: Իր վերջավորությունն ստանում են Ե խոնարհման պարզ ու սուկածանցավոր և Ա խոնարհման սուկածանցավոր բայերը, ըստ որում՝ Ե խոնարհման պարզ բայերն այդ վերջավորությունը ստանում են անկատարի, իսկ մյուս բոլոր բայերը՝ կատարյալի հիմքի վրա: Հրամայական եզակիում ա վերջավորություն են ստանում Ա խոնարհման պարզ բայերը, ըստ որում՝ վերջավորությունը դրվում է անկատարի հիմքի վրա: Հրամայական եզակիում ու վերջավորություն են ստանում պատճառական բայերը: Բոլոր բայերի հոգնակի հրամայականը կազմվում է -եք վերջավորությամբ, որը ավելանում է կատարյալի հիմքին¹²: Լայնորեն սկսվեցին կիրառվել ի-ով տարբերակները՝ իր-ի փոխարեն, ինչպես օրինակ՝ *մի՛ ստիպիր* արգելական հրամայականի բայաձևի փոխարեն Խեչոյանը գործածումը է *մի՛ ստիպի* բայաձևը, դիտարկենք օրինակը. «*Մի ստիպի, որ մենք նստեցնենք*»:

Թե՛ պարզ, թե՛ ածանցավոր բայերի հոգնակի հրամայականը կազմվում է կանոնավորապես անցյալ կատարյալի հիմքի վրա ավելացնելով -եք վերջավորությունը՝ *վազել –վազեք –վազեցե՛ք, մոտենալ –մոտեց –մոտեցե՛ք, հասկանալ –հասկաց –հասկացե՛ք, փախչել -փախ -փախե՛ք* և այլն:

Բայական շեղումների առաջացման պատճառներից մեկն էլ ածանցավոր և անաճանցավոր բայերի գործածություններն են: Նմանօրինակ զուգաձևությունները վկայված են նույնիսկ լեզվի հնագույն շրջաններում: Այդ զուգաձևություններից շատերը, ինչպես վկայում է Ս. Աբրահամյանը,

¹¹ **Ջահուկյան Գ.**, Հայոց լեզվի զարգացումը և կառուցվածքը, Ե., 1969, էջ 206-207:

¹² **Ասատրյան Մ.**, Ժամանակակից հայոց լեզու: Ձևաբանություն, էջ 311:

«գուգահեռաբար վկայված են 5-րդ դարի մատենագրության մեջ (*ուռնուլ // ուռչել, պակնուլ // պակչել, սարտնուլ // սարտչել, խրտնուլ // խրտչել*), չ-ով ձևերից մի քանիսը վկայված են համեմատաբար ուշ շրջանից (գարթչել, ցասչել): »¹³:

Նկատելի է, որ լեզվի զարգացման ներկա շրջանում, հատկապես բանավոր խոսքում, հաճախ գործածավում է -չ- սուկածանցի անկումով առաջացած անորոշ դերբայի մի տարբերակ: Բայերի հիմքափոխության այդ երևույթը, այլ կերպ ասած՝ *ուռչել, սարտչել, թոչել, կպչել, կորչել* բայերի փոխանցումը ածանցագուրկ բայերի շարքը պայմանավորված է -չ-ածանցի անկայունությամբ, օրինակ՝

1. *Քոռ բու է, կպել է քարին, սատկել է:*
2. *Խելառ Սիմոնը հավատում էր դրան փակ լինելուն, երկու ամիս նստում էր եկեղեցում, մինչև որ նրա միջից կորում էր շրջագգեստ բարձրացնելու ցանկությունը:*

Թոչել բայը զուգաձևություններ է առաջացնում չ-ն-ի վերածումով: Ածանցի փոխանցման երևույթը գրաբարին բնորոշ առանձնահատկությունն էր, որ պահպանվել է ժամանակակից հայերենում: *Թոչել, փախչել, հանգչել* բայերը զուգաձևություններ են կազմել նաև գրաբարում: Նշված ձևերից կանոնական են, բնականաբար, ածանցով ձևերը, իսկ հակադիր եզրերը բնորոշ են նաև ժողովրդախոսակցական լեզվին և որոշ առումով նմանականության օրենքի արդյուն է: Առաջանում են հիմքափոխական զուգաձևություններ, որոնք լեզվական նորմայից շեղումներ են: Դիտարկենք օրինակներ.

1. Գերին առանց ետ նայելու, շիկացած օդի լռության մեջ, տեսավ նրա շարժումը, որ հիմա դուրս կքաշի... ու արձճե թիթեռն իր կարճ կյանքի տարածությունը **կթոնի**:
2. Ինչ մեծ բան է, ես չեմ սպասում գորտը քարից ջուրը **թոնի**, նոր տուն կշինենք, հորիցդ էլ չեմ բաժանվի:
3. Գլուխը կբարձրացնի ու **կթոնի**, առջևի ոտներով կբռնի կովի մեջքը:
Հանդիպում են նաև կանոնական ձևեր, ինչպես՝

Փուչիկի նման թեթև, շենքերի գույզգույն կտուրների վրայով փողոցեփողոց է թոչում օրվա արդեն պղնձագույն, թանձր արևը...: Բոցը թոչում է վեր, հետո կրակը պահում են աչքերիս դեմ:

¹³ Ս. Աբրահամյան, Գրաբարի ձեռնարկ, Երևան, 1976, էջ 104:

Հարկ է հրաժարվել պատճառական – ցն ածանցն ունեցող բայերի անցյալ կատարյալ ժամանակաձևի ոչ կանոնական, նաև ոչ բարեհունչ) կազմություններից: Հմմտ. «Կրկեսային համարներով զարմացրեցին և ուրախացրեցին երեխաներին» – զարմացրին, ուրախացրին: «...Որոնք աղմուկ բարձրացրեցին–աղմուկ բարձրացրին»:

-Ցն ածանցով և տալ բայի հարադրությամբ պատճառականի՝ տվյալ դեպքում սխալ հետևյալ կազմությունները՝ «Պատերազմի հետևանքները շարունակում են իրենց զգացնել տալ»: Պետք է լիներ՝ զգալ տալ: Կամ՝ «...Արդյունքները դեռևս իրենց սպասեցնել են տալիս»: Ճիշտ է՝ «...Արդյունքները սպասել են տալիս»: -Ցն ածանցի և տալ բայի համատեղ գործածությունը ենթադրում է մեկին հարկադրել մի բան անելու մի երրորդ անձի միջոցով: Ինչպես տեսնում ենք, բերված նախադասություններում -ացն և -եցն ածանցներն ավելորդ են:

Վ կրավորական ածանց չի ընդունում տուժել բայը, մինչդեռ հմմտ. հետևյալ սխալ կիրարկությունը՝ «Այդ պատերազմում հարյուրավոր տուժվածներ են գրանցվում»: Պետք է ասվեր՝ տուժածներ:

Լեզվի մաքրությունը խաթարում են նաև համարվում է, հանդիսանում է, կայանում է և նման արտահայտություններով օտարաբան կառույցները: Սրանք հաճախ գործածվում են – է հանգույցի փոխարեն: Այսպես՝ «Հարցը կայանում է նրանում (փոխ.՝ հարցն այն է...), որ Թուրքիան կնվազեցնի բարեկամական հարաբերությունները Ադրբեջանի հետ», «Ղարաբաղը հանդիսանում է Ադրբեջանի դեմ պատերազմող պետություն (պետք է լինի՝ Ղարաբաղը Ադրբեջանի դեմ պատերազմող պետություն է)»: «Բուրջանաձեն գտնում է, որ նոր կուսակցությունը կշարունակի ՆԱՏՕ-ի հետ ինտեգրվելու ուղեգիծը (փոխանակ՝ Ըստ Բուրջանաձեի կամ Բուրջանաձեի կարծիքով...): Խոսքն այսինչ բանի մասին է պարզ և ճիշտ արտահայտության փոխարեն շատ ենթ լսում *խոսքը գնում է* ռուսաբանությունը: Խոսքը չի կարող գնալ: Ճիշտ կլինի ասել՝ խոսք բացվեց, խոսք եղավ: Օրինակ՝ «Խոսքը գնում է այն խնդիրների մասին, որոնք ծառացել են Հայաստանի առջև», «Խոսքը գնում է այն մասին, որ ռուսաստանյան ներդրումները զգալի մակարդակի են Հայաստանում»:

Բավականին տարածված են «*վրա*» կապի սխալ կիրառություններ: Այսպես՝ հայերենի «նվազել», «սիրահարվել» բայերը պահանջում են համապատասխան խնդիր՝ տրական, հայցական հոլովաձևերով, ինչպես՝ *նվազել ջութակ, դաշնամուր, դուդուկ, սիրահարվել Անահիտին, Արամին, քաղաքին և այլն, բայց՝ նվազել ջութակի, դաշնամուրի, դուդուկի վրա, սիրահարվել Անահիտի,*

Արամի, քաղաքի վրա ձևերը սխալ խնդրառություն են, անընդունելի ձևեր, մերժելի քերականական օտարաբանություններ: Մի շարք այլ կիրառություններում «վրա» կապը դարձյալ անտեղի գործ է անվում ներգոյական հոլովաձևերի դեպքում համապատասխան հոլովական «ում» վերջավորության փոխարեն:

Այսպես՝ ճիշտ չեն՝ «Մեր բնակարանը գտնվում է Թումանյան և Աբովյան փողոցների խաչմերուկի վրա»: Կամ՝ «Ես բնակվում եմ Չարենցի փողոցի վրա»:

Ճիշտ և ընդունելի են. «Մեր բնակարանը գտնվում է Թումանյան և Աբովյան փողոցի խաչմերուկում»: «Ես բնակվում եմ Չարենցի փողոցում»: Դարձյալ սխալ, ոչ տեղին կիրառությամբ «վրա» կապը հաճախ գործ է անվում «մասին», «վերաբերյալ» կապերի փոխարեն, ինչպես՝ «Գիտնականները երկար մտածեցին Սևանը փրկելու խնդրի վրա, բայց՝ առայժմ ապարդյուն»: «Բնչ էս մտածում այդ թեմայի վրա»: «Վրա» կապի նշված կիրառությունները հանդիպում էին դեռևս 70-90-ական թվականների հայ գեղարվեստական արձակում, հատկապես Բաֆֆու, Մուրացանի ստեղծագործություններում, իսկ այսօր բավականաչափ տարածված են գրական լեզվի և՞ գրավոր, և՞ բանավոր – խոսակցական տարբերակներում:

Ռուսերենի անմիջական ազդեցության հետևանքով է նաև «մոտ» կապի կիրառությունը տեղի իմաստ ցույց տալու առումով, երբ հեղինակի որևէ ստեղծագործությունը մատնանշելու փոխարեն (ներգոյական հոլովաձևով) գործ է անվում տվյալ հեղինակի անվանման սեռական հոլովաձևը «մոտ» կապի հարադրությամբ¹⁴: Այսպես՝ փոխանակ նշելու, որ «Հ. Թումանյանի «Անուշ» պոեմում Մոսին սպանում է Սարոյին, և այդ Անուշը խելագարվում է», ասում են և նույնիսկ՝ գրում «Հ. Թումանյանի մոտ Սարոն սպանում է Մոսիին, իսկ Անուշը խելագարվում է»: Կամ՝ «Նրա մոտ մի միտք հղացավ» (փոխ. նրա մեջ), «Բմ մոտ մի միտք հղացավ», (փոխ. իմ մեջ - գլխում): Հաճախ չարաշահվում և անհարկի է գործածվում «համար» կապը: Հատկապես անորոշ դերբայի տրական հոլովաձևով արտահայտված նպատակի պարագան սովորաբար դրվում է առանց «համար» կապի, ինչպես՝ «Նա գնաց քաղաք՝ սովորելու»: «Նա մեկնեց ամառանոց՝ հանգստանալու» (բայց ո՞չ սովորելու կամ հանգստանալու համար): Կամ՝ նշված կապը հաճախ գործ է անվում «ինչու՞» հարցական դերանվան հետ, որը դարձյալ ավելորդ է. ինչպես՝ «Դու ինչու՞ համար չես մասնակցում այդ միջոցառումներին» (փոխանակ՝ ինչու՞ չես մասնակցում®): Որոշ անձշտություններ են նկատելի նաև «հետ» կապի խնդրառության ժամանակ: Այսպես՝

¹⁴ Եգեկյան Լ., Հայոց լեզվի ոճագիտություն, էջ 305-306:

«ծանոթանալ», «հանդիպել» և նման բայերի խնդրառության դեպքում «հետ» կապը գործ է ածվում, եթե կապի խնդիրը անձ ցույց տվող գոյական է, իսկ մնացած բոլոր դեպքերում խնդիրը դրվում է տրական հոլովաձևով, առանց «հետ» կապի, ինչպես՝ *ծանոթանալ քաղաքին, քաղաքի տեսարժան վայրերին, գործողության ծրագրերին*, մինչդեռ մեկ այլ դեպքում՝ *ծանոթանալ ուսանողների, բժիշկների, աշակերտների հետ* և այլն: Նշված կիրառություններում, ինչպես նկատել է Ս.

Աբրահամյանը, պետք է նկատի ունենալ, որ միասնության հարաբերություն ցույց տալու դեպքում ավելի բնորոշ է առարկաների, անձանց փոխադարձ կապը, քան միակողմանի հարաբերությունը, թեև չի բացառվում, բայց, համենայն դեպս, նկատելի է, որ լեզուն նման դեպքերում ձգտում է գործածել քերականական այլ ձևեր և միասնության հարաբերությունն արտահայտել այն դեպքում, երբ, թեև թույլ չափով, բայց կա փոխադարձություն»¹⁵:

¹⁵ Աբրահամյան Ս., նշվ. աշխ., էջ 340:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Հայերենում քերականական և բառագործածական սխալները հիմնականում հանդես են գալիս գոյականական և բայական համակարգերում:

1. Հոլովական համակարգում լեզվական շեղումները պայմանավորված են լեզվական տարբեր օրենքների ներթափանցումներով ու պատմական գործոններով: Հոլովական գուգաձևությունների առաջացման հիմնական պատճառը Ի հոլովման ընդհանրական լինելու փաստն է, ինչպես նաև գրաբարյան կամ բարբառային մի շարք բառաձևերի կիրառությունները: Հոլովի կարգում բավական գործուն են հնչյունական գուգաձևերը: Հնչյունափոխված և անհնչյունափոխ հիմքերով մեծ թիվ են կազմում Ի և Ու հոլովման պատկանող բառերի թեք հոլովաձևերում: Այստեղ ավանդույթի ուժին և խոսքի սեղմության հատկանիշին հակադրվում է պարզության, բարեհնչության հասնելու ձգտումը:
2. Լեզվական շեղումներ առաջանում են նաև բայական համակարգում: Բայական համակարգում լեզվական շեղումները հիմնականում դրսևորվում են անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ձևերում և անկանոն բայերում: Բայի խոնարհման համակարգի ոճական հնարավորությունները զգալի տեղ են զբաղեցնում գրողի ստեղծագործություններում: Այսպես՝ մի շարք անկանոն բայեր անցյալ կատարյալի կազմություններում հանդես են գալիս կրկնակ ձևերով: Այդ բայերի անցյալ կատարյալի բազմաձևությունների առաջացման պատճառը, ըստ որոշ լեզվաբանների, գեղարվեստական գրականությունն է, մասնավորապես 20-րդ դարասկզբի գրողների ստեղծագործությունները:
3. Լեզվական նորմայի փոփոխություններից առավել կիրառական են խոնարհման համակարգում կատարված և կատարվող փոփոխությունները: Այդ փոփոխություններն հիմնականում արտահայտվում են քերականական որոշ հնացած ձևերի վերացմամբ, նորերի առաջացմամբ, գուգահեռ ձևերի վերացմամբ կամ նրանցից մեկի արմատացմամբ: Լեզուն, ձգտնելով հասնել միօրինականացման, հրաժարվում է գուգահեռ ձևերից և բառաձևերի սխալ կիրառություններից՝ ընտրելով հատկապես այն ձևերը, որոնք համապատասխանում են լեզվի զարգացման տվյալ շրջանի միտումներին:

4. Չթեքվող խոսքի մասերի, ածականների, դերանունների համակարգում հանդիպող շեղումները մեծ թիվ չեն կազմում:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Աբրահամյան Ա., Գրաբարի ձեռնարկ, Երևան, 1976:
2. Աբրահամյան Ա., Բայը ժամանակակից հայերենում, Երևան, 1962:
3. Աբրահամյան Ա., Ժամանակակից հայերենի քերականություն, Ե., 1969:
4. Աղաջանյան Զ., Ձևաբանական նորմ և խոսքի մշակույթի հարցեր, Երևան, 2007:
5. Աղայան Էդ., Ժամանակակից հայերենի հոլովումը և խոնարհումը, Երևան, 1967:
6. Ասատրյան Մ., Ժամանակակից հայոց լեզու: Ձևաբանություն, Երևան, 2002:
7. Ավետիսյան Յու., Տեղաշարժեր արդի գրական հայերենում, Երևան, 2011:
8. Բաղիկյան Խ., Ճիշտ խոսենք հայերեն, (լեզվական նորմա): Հայերենում հաճախ գործածվող օտար բառերի բացատրական բառարան, Երևան, 2012:
9. Բեդիրյան Պ., Հայ լեզուն և մեր խոսքը, Երևան, 1999:
10. Եզեկյան Լ., Հայոց լեզվի ոճագիտություն, Երևան, 2003, էջ 284-285:
11. Մկրտչյան Ռ., Ժամանակակից հայոց լեզվի ձևաբանական ոճաբանություն, Ե., 1992:
12. Ջահուկյան Գ., Հայոց լեզվի զարգացումը և կառուցվածքը, Երևան, 1969:
13. Տերմինաբանական և ուղղագրական տեղեկատու, Երևան, 2006: